

Т.Ю. Білоусько, канд. екон. наук, доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В.В.Докучаєва

ЕФЕКТИВНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА: ДОСЯГНУТИЙ РІВЕНЬ ТА ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку сільського господарства в період чергового витка фінансової кризи, перед агропромисловим комплексом України поставлені великі завдання досягнення сталого зростання сільськогосподарського виробництва, надійного забезпечення країни продуктами харчування і сільськогосподарською сировиною. Одним із основних напрямків поліпшення продовольчого забезпечення населення є підвищення ефективності агропромислового виробництва і виведення його на якісно новий ступінь розвитку на основі виробничої інтенсифікації виробництва, ресурсозбереження, прискорення науково-технічного прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велика увага дослідженням проблеми ефективності приділялась іноземними авторами, такими як О.А. Біттер, Дж.К. Ерроу, К.Р. Макконелл, У. Петті, П.А. Самюельсон, Е.А. Смітт, а також вітчизняними науковцями, серед яких: В.Г. Андрійчук, П.С. Березівський, В.П. Галушко, О.Д. Гудзинський, М.М. Ільчук, М.В. Калінчик, С.М. Кваша, Г.Г. Кірейцев, М.І. Кісіль, В.М. Ключко, Б.Й. Пасхавер, П.Т. Саблук, В.К. Савчук, В.К. Терещенко, В.М. Трегобчук, О.В. Шкільов, О.М. Шпичак та багато інших. Особливої уваги дослідження проблеми ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств набуває в період існування кризи в економіці країни та його аграрного сектора. Гострота та актуальність цих питань і зумовила наше дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення сучасного стану сільського господарства України, окреслення проблем сільськогосподарського виробництва та визначення заходів, що сприятимуть підвищенню ефективності сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема ефективного функціонування виробництва завжди була однією з головних в економіці і економічній науці. Ефективність пов'язана з цілеспрямованою людською діяльністю, з її раціональністю, тобто з пізнанням, обдумуванням і працею. Адже лише цілеспрямована, раціональна праця може бути ефективною,

тобто вести до поставленої мети [1].

У сучасних умовах серед багатьох проблем аграрної економіки перше місце посідає проблема підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва за рахунок оптимального використання системи чинників. За головну мету будь-якого матеріального виробництва слугує якнайповніше задоволення зростаючих матеріальних і культурних проблем людей, тоді як для товаровиробників – насамперед максимізація доходів. З досягненням цієї мети безпосередньо пов'язана сутність однієї з найважливіших і складних категорій політичної економії – ефективність суспільного виробництва.

Так, в суспільному розумінні ефективність – це те, за рахунок чого досягається бажаний результат, який веде до досягнення цілей всього суспільства. Підприємницька та виробнича діяльність людей в умовах цивілізованого ринку характеризується та оцінюється досягнутого економічною ефективністю, одержаним економічним ефектом, показаним, перш за все, у вартісному виразі. При цьому одержаний результат повинен перевищувати витрати на виробництво даного виду товару, якщо мова йде про ефективність виробництва як категорії розширеного відтворення [2].

У наукових працях всебічно розглянуто визначення терміна "ефективність" та методологічні основи ефективності виробництва в аграрній сфері та встановлено, що ефективність – це оптимальне поєднання і використання наявних ресурсів для отримання найвищого результату [1-3].

Разом із тим, під економічною ефективністю виробництва в сільському господарстві в сучасних умовах слід розуміти раціональність поєднання внутрішніх (інформаційна база, виробничі ресурси, менеджмент, виробництво, результати виробництва та маркетинг) та зовнішніх (державна економічна та соціальна політика, ринкове середовище, структурні і інституціональні зміни) чинників, що забезпечує максимальну прибутковість.

Чим краще працює підприємство, тим більший воно одержує прибуток, тим міцніший його економічний стан і положення на ринку. Лише маючи достатню суму прибутку, підприємство може своєчасно, з урахуванням вимог ринку переорієнтувати виробництво, реконструювати його, придбати нові, більш продуктивні засоби виробництва, передові технології і завдяки цьому забезпечити істотне зростання обсягу виробництва продукції, значно поліпшити її якість, скоротити витрати і цим досягти високої конкурентної спроможності. Це, в свою чергу, є гарантом того, що підприємство й надалі буде спроможним одержувати високі прибутки без загрози стати банкрутом [3]. Саме тому прибуток

розглядається як критерій ефективності діяльності підприємств в умовах ринку та основою конкурентоспроможності підприємства [4].

Прибуток – відома з давніх часів категорія, отримала новий зміст в умовах сучасного розвитку країни, формування реальної самостійності суб'єктів господарювання. Жодне підприємство не може знаходитися в стані стійкої рівноваги. Якщо підприємство не розвивається – воно зазнає краху.

Найкращим виходом є пошук способів "виживання" в ринковому середовищі та використання ринкових факторів для отримання максимального прибутку. Для виконання цього завдання керівництву підприємства необхідна інформація не тільки про поточну діяльність, а й про потенційні можливості підприємства. Вирішення цих завдань, тобто досягнення стратегічних цілей компанії, є головною метою управлінського обліку.

Звичайно, підприємство як господарюючий суб'єкт ринку здійснює свою діяльність з метою отримання відповідного прибутку. Воно може отримати прибуток тільки при певному обсязі товарообігу, який, у свою чергу, передбачає відповідність обсягу і структурі товарів, що реалізуються, обсягу і структурі покупного попиту. При цьому така постановка мети досягається шляхом оптимізації використання наявних ресурсів та зниження витрат [5].

Важливим є взаємозалежність категорій "ефективність функціонування підприємства" та "конкурентоспроможність підприємства". Так, з одного боку, ефективність функціонування підприємства залежить від того, наскільки правильно воно може виявити потреби споживачів, своєчасно задовольнити їх в порівнянні з основними конкурентами. В даному випадку конкуренція підсилює ефективність, призводить до кращого використання ресурсів, надання товарам більшої споживчої вартості. З іншого боку, одним з критеріїв оцінки конкурентоспроможності підприємства є економічна ефективність його господарської діяльності.

Таким чином, поняття "конкурентоспроможність" і "ефективність" не можна вважати однопорядковими. Ефективність функціонування підприємства, є підґрунтям, основою для забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Ефективність та конкурентоспроможність мають єдине онтологічне підґрунтя - результативність економічної діяльності, що відображається як в абсолютному (економічність, технологічність, ресурсоємність, потужність) так і у відносному (конкурентна позиція, конкурентний статус) вимірі. Однак, якщо ефективність відображає стан внутрішнього руху

підприємства відносно його мети, або співвідношення «витрати-результати», то конкурентоспроможність – траєкторію руху відносно інших суб'єктів.

Сьогодні ми можемо простежити поступове збільшення чистого прибутку підприємств галузі сільського господарства України, аналізуючи дані, наведені в табл. 1.

1. Основні показники діяльності підприємств галузі сільського господарства України, [6]

Показник	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.
Чистий дохід (виручка) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн грн	52615,8	65851,6	81165,2	104082,8	132206,1
у т.ч. сільськогосподарської продукції	49947,4	63282,0	78596,9	100681,2	128452,6
Прибуток (збиток) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн грн	6304,0	8093,0	14177,6	21833,3	22683,3
у т.ч. сільськогосподарської продукції	6139,6	7986,3	13931,6	2150,2	22297,1
Рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності, %	13,6	14,4	21,2	26,5	20,7
Рівень рентабельності сільськогосподарської продукції - всього, %	14,0	14,0	21,5	27,2	21,0
Рівень рентабельності продукції рослинництва, %	19,6	16,9	26,7	32,3	22,3
Рівень рентабельності продукції тваринництва, %	0,1	5,5	7,8	13,0	14,3
Підприємства, які одержали чистий прибуток: у відсотках до загальної кількості	71,1	69,2	69,6	83,5	78,6
фінансовий результат, млн грн	11745,0	13961,6	22094,9	30182,3	33716,7
Підприємства, які одержали чистий збиток: у відсотках до загальної кількості	28,9	30,8	30,4	16,5	21,4
фінансовий результат, млн грн	6000,7	6490,1	4841,3	4915,3	6755,9

Підвищується й рентабельність сільськогосподарських підприємств – з 13,6 % у 2008 р. до 20,7% у 2012 р. Але в порівнянні із 2011 р. ми відмічаємо зменшення рівня рентабельності на 5,8 %. Потрібно відмітити, що питома вага підприємств, що отримували прибуток також скоротилася в 2012 р. у порівнянні із минулим, 2011 р., але в тенденції за досліджуваний період відмічається збільшення питомої ваги прибуткових господарств. Відповідно збільшуються й чистий дохід та чистий прибуток за цей період. Більш ґрунтовний аналіз ефективності сільськогосподарського виробництва України дозволяє зробити наступні висновки – прибутки сільськогосподарських підприємств поступово збільшуються, переважно завдяки продукції рослинництва. Безперечно, позитивним є той факт, що продукція тваринництва поступово стає рентабельною, але, загальну рентабельність забезпечують лише наступні види продукції – молоко та яйця курячі.

Сільське господарство Харківської області є також ефективним, хоча ми й відмічаємо зменшення виробництва валової продукції сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.) до 12,2 млрд грн, що на 8,1 % менш ніж у 2011 р., та на 22 % менш ніж у 1990 р. За попередніми підсумками в 2012 р. результат від основної діяльності сільськогосподарських підприємств (крім малих) у рослинництві, тваринництві та наданні послуг у цих галузях становив 1,5 млрд грн прибутку проти 1,3 млрд грн у 2011 р. Рівень рентабельності (без урахування бюджетних дотацій і доплат) у цілому склав 23,1 % проти 27,3 % у попередньому році. Прибутки від виробництва продукції сільського господарства і надання послуг у рослинництві та тваринництві отримали 86 % підприємств, сума прибутку в середньому на одне підприємство становила 3,6 млн грн (у 2011 р. – відповідно 85,2 % і 3,1 млн грн). У той же час, 14 % підприємств отримали збитки, сума яких у розрахунку на одне підприємство склала 2,6 млн грн (у 2011 р. – відповідно 14,8 % і 2 млн грн) [7].

Аналіз основних результатів діяльності сільськогосподарських підприємств України та Харківської області свідчить про загальні тенденції результативності в розрізі галузей та виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, табл. 2.

Так, за останні три роки найбільш прибутковим було вирощування насіння соняшнику, цукрових буряків, зернових та зернобобових культур, плодів (крім виробництва у підприємствах Харківської області). Збитковим виявився 2012 р. й для виробництва овочів відкритого ґрунту та картоплі. Серед продукції тваринництва прибутковими є лише молоко та яйця

курячі. Потрібно також відмітити, що виробництво таких видів продукції тваринництва як м'ясо великої рогатої худоби, свиней, овець, кіз та птиці, а також вовни в Харківській області є більш збитковим ніж в середньому по Україні.

2. Основні результати діяльності сільськогосподарських підприємств України та Харківської області, [6,8]

Показник	Рівень рентабельності (збитковості), %					
	В середньому по Україні	Харківська Область	В середньому по Україні	Харківська область	В середньому по Україні	Харківська Область
	2010р.		2011 р.		2012 р.	
Продукція сільського господарства і послуги	24,5	17,6	24,7	27,5	22,5	23,0
Сільськогосподарська продукція	21,1	17,0	27,0	27,1	20,5	23,6
Продукція галузі рослинництва	26,7	23,3	32,3	36,7	22,3	26,6
<i>У тому числі:</i>						
Зернові та зернобобові культури	14,2	-4,1	26,1	22,4	15,7	9,4
Насіння соняшнику	62,8	61,1	55,7	70,7	45,0	60,8
Цукрові буряки	16,5	-27,5	35,8	19,2	15,9	16,1
Картопля	57,5	69,7	18,6	15,4	-18,1	-59,9
Овочі відкритого ґрунту	23,5	87,6	9,9	59,3	-6,8	21,4
Плоди	14,9	-37,8	17,9	13,3	8,8	-0,1
Продукція галузі тваринництва	7,8	5,2	13,0	5,2	14,3	8,8
<i>У тому числі:</i>						
Велика рогата худоба на м'ясо	-35,4	-40,7	-23,9	-35,4	-28,4	-46,6
свині на м'ясо	-7,7	-15,1	-3,5	-33,1	1,9	-14,4
вівці і кози на м'ясо	-26,3	-7,4	-36,6	-53,4	-36,4	-62,3
птиця на м'ясо	-3,6	-38,7	-15,1	-59,6	-6,5	-44,2
Молоко	17,8	23,6	18,4	17,6	2,3	9,1
Яйця	18,6	22,1	38,8	47,1	52,6	56,1
Вовна	-82,2	-58,1	-70,6	-56,9	-61,0	-74,6

Серед факторів, що є найбільш загрозливими для ефективного ведення сільськогосподарського виробництва, ми можемо визначити високу вартість матеріально-технічних ресурсів для сільськогосподарського виробництва, значний обсяг імпортованої продукції тваринництва, яка за ціною є значно нижчою за вітчизняну, відсутність чіткого та прозорого державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції, нерозвиненість інфраструктури аграрного ринку в частині обслуговуючих кооперативів, агроторгових будинків, заготівельних організацій, споживчої кооперації. Саме ці питання ми вважаємо такими, що потребують негайного вирішення на всіх рівнях державного управління.

Висновки з даного дослідження і подальші перспективи у даному напрямку. В Україні розвиваються організаційно-економічні умови для ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств, які можуть забезпечити розширене відтворення в аграрній сфері та зміцнити продовольчу безпеку України.

Ефективне функціонування сільськогосподарських підприємств потребує оптимального поєднання і використання наявних ресурсів задля отримання найвищого результату. Система чинників економічної ефективності виробництва в сільському господарстві в сучасних умовах повинна включати раціональність поєднання внутрішніх (інформаційна база, виробничі ресурси, менеджмент, виробництво, результати виробництва та маркетинг) та зовнішніх (державна економічна та соціальна політика, ринкове середовище, структурні зміни, інституціональні зміни) чинників, які безпосередньо впливають на кінцевий результат функціонування сільськогосподарського виробництва.

Підвищення економічної ефективності господарської діяльності органічно пов'язане з найбільш раціональним використанням виробничих ресурсів, збільшенням виробництва продукції з кожного гектара землі, підвищенням урожайності сільськогосподарських культур, поліпшенням якості продукції, зменшенням затрат праці та коштів на одиницю продукції, тому перспективними ми вважаємо дослідження щодо шляхів вдосконалення операційного та стратегічного менеджменту в сільськогосподарських підприємствах України. Крім того, вважаємо за доцільне й в подальшому акцентувати увагу на необхідності всілякої державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, що є однією з головних передумов підвищення їх конкурентоспроможності як на внутрішньому, так й на зовнішньому ринках.

Бібліографічний список: 1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, практика, аналіз:[монографія] / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с. 2. Ключко В.М. Шляхи підвищення ефективності АПК України / В.М. Ключко // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С.45–48 3. Пасхавер Б.Й. Концентрація та ефективність сільського господарства / Б.Й.Пасхавер // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 16–23. 4. Супіханов Б.К. Про підвищення конкурентоздатності аграрного виробництва в сучасних умовах / Б.К. Супіханов // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 3–8. 5. Саблук П.Т. Аграрний сектор в умовах членства України у Світовій організації торгівлі: здобутки і перспективи/ П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2011. – № 3. – С. 3–8. 6. Сільське господарство України за 2012 рік: Статистичний збірник / Державна служба статистики України: за ред. Н.С. Власенко. – К., 2013. – 402 с. 7. Економічні результати сільськогосподарського виробництва у 2012 році / Експрес випуск [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kh.ukrstat.gov.ua/index.php/ekspres-vyopusky> 8. Харківська область у 2012 році: Статистичний щорічник / Головне управління статистики у Харківській області; за ред. О.Г. Мамонтової. – Харків, 2013. – 535 с.

Білоусько Т.Ю. Проблемы повышения эффективности сельскохозяйственного производства. В статье рассмотрены методические подходы к определению сущности эффективности сельскохозяйственного производства и проанализировано его современное состояние в Украине и Харьковской области. На основе анализа эффективности сельскохозяйственного производства определены основные меры по повышению уровня его эффективности.

Bilousko T. Problems of increase efficiency of agricultural production. In the article the methodical approaches have considered near determination of essence efficiency of agricultural production and his modern condition in Ukraine and the Kharkov region has analyzed. On the basis of analysis of efficiency agricultural production basic measures are certain on the increase of level his efficiency.